

بررسی معافیت سازمان اوقاف و امور خیریه از پرداخت هزینه‌های دادرسی در دعاوی وقف

پدیدآورنده (ها) : الهی، جعفر؛ محققان، رضا

فقه و اصول :: نشریه وقف میراث جاویدان :: زمستان ۱۳۹۷ - شماره ۱۰۴

صفحات : از ۲۵ تا ۳۸

آدرس ثابت : <https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/1483236>

تاریخ داندود : ۱۴۰۴/۰۹/۲۱

مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی (نور) جهت ارائه مجلات عرضه شده در پایگاه، مجوز لازم را از صاحبان مجلات، دریافت نموده است، بر این اساس همه حقوق مادی برآمده از ورود اطلاعات مقالات، مجلات و تألیفات موجود در پایگاه، متعلق به "مرکز نور" می باشد. بنابر این، هرگونه نشر و عرضه مقالات در قالب نوشتار و تصویر به صورت کاغذی و مانند آن، یا به صورت دیجیتالی که حاصل و بر گرفته از این پایگاه باشد، نیازمند کسب مجوز لازم، از صاحبان مجلات و مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی (نور) می باشد و تخلف از آن موجب پیگرد قانونی است. به منظور کسب اطلاعات بیشتر به صفحه [قوانین و مقررات](#) استفاده از پایگاه مجلات تخصصی نور مراجعه فرمائید.

- بررسی تأثیر نهاد وقف در گسترش مراکز خدمات درمانی تهران با تأکید بر اسناد سازمان اوقاف و امور خیریه
- اسناد وقف استان تهران در بایگانی مرکزی سازمان اوقاف و امور خیریه
- بررسی ابهامات معافیت نهادها و موسسات عمومی غیردولتی از پرداخت هزینه دادرسی با تأکید بر کمیته امداد امام خمینی (ره)
- بررسی سطح هوش معنوی کارکنان و مدیران سازمان اوقاف و امور خیریه تهران
- واکاوی چالش های سازمان اوقاف و امور خیریه در حفظ عین موقوفات و اماکن مذهبی و نگهداری از آنها(موضوع بند « ج » ماده (۷۵) قانون برنامه هفتم)
- بررسی اهداف و برنامه های سازمان اوقاف و امور خیریه در برنامه پنج ساله دوم
- بررسی تاثیر مدیریت دانش بر انگیزش کارکنان سازمان اوقاف و امور خیریه استان هرمزگان
- وقف در کلام ابرار؛ بیانات مقام معظم رهبری در دیدار مدیران سازمان اوقاف و امور خیریه
- دست اندازهای حوزه وقف (گفت و گو با حجت الاسلام سیداحمد سجادی، مشاور پژوهشی سازمان اوقاف و امور خیریه)
- بررسی رابطه بین توانمندسازی روان شناختی و اثربخشی سازمان در کارکنان اداره اوقاف و امور خیریه شهرستان بندرعباس

بررسی معافیت سازمان اوقاف و امور خیریه از پرداخت هزینه‌های دادرسی در دعاوی وقف

جعفر الهی *

رضا محققیان **

چکیده

هزینه دادرسی در مفهوم اعم شامل بهای ورقه دادخواست، هزینه دادخواست، هزینه تطبیق اوراق با اصل آنها و نیز هزینه دادرسی به معنای خاص است. هزینه دادرسی به معنای اخص، به هزینه احکام و قرارها اطلاق می‌شود. یکی از موضوعات مورد اختلاف میان مراجع قضایی، موضوع جواز یا عدم جواز اخذ هزینه‌های دادرسی در دعاوی وقف است. این اختلاف به دلیل تقابل تبصره ماده ۹ قانون تشکیلات و اختیارات سازمان حج و اوقاف و امور خیریه در معافیت از پرداخت مخارج و هزینه‌های دادرسی، ثبتی و اجرایی و مقررات قانون آیین دادرسی مدنی در لزوم پرداخت هزینه‌های دادرسی است. از این رو مقاله حاضر در پاسخ به این سؤال، که آیا اخذ مبالغ مذکور از سازمان اوقاف و جهات قانونی دارد؟ و آیا مبالغ مأخوذه، جزء هزینه‌های دادرسی قلمداد می‌گردد؟ - بر آن است که لزوم پرداخت هزینه‌های دادرسی در مراجع قضایی، به استناد ماده ۵۰۳ و بند ۱ ماده ۵۳ قانون آیین دادرسی مدنی، به عنوان یک قاعده عام، مورد قبول است اما تبصره ماده ۹ قانون تشکیلات و اختیارات سازمان اوقاف، قاعده عام مزبور را در گستره خود تخصیص زده است، از این رو طبق آن تبصره، سازمان اوقاف و امور خیریه و موقوفات و اماکن مذهبی از پرداخت هرگونه هزینه دادرسی معاف هستند و در صورت اخذ، هزینه‌های مذکور قابل استرداد است.

واژگان کلیدی

دعاوی وقف، هزینه‌های دادرسی، معافیت سازمان اوقاف.

*. استاد سطوح عالی حوزه علمیه قم و پژوهشگر مرکز پژوهشی وقف.

**. استاد سطوح عالی حوزه علمیه قم و پژوهشگر مرکز پژوهشی وقف.

hasaniran5@yahoo.com

طرح مسئله

یکی از موضوعات مورد اختلاف در میان مراجع قضایی کشور، موضوع «جواز یا عدم جواز قانونی أخذ هزینه‌های دادرسی در دعاوی وقف» است. این اختلاف نشأت گرفته از تقابل تبصره ماده ۹ قانون تشکیلات و اختیارات سازمان حج و اوقاف و امور خیریه مصوب ۱۳۶۳/۱۰/۲ در معافیت سازمان حج و اوقاف و امور خیریه، موقوفات عام، بقاع متبرکه، اماکن مذهبی اسلامی، مدارس علوم دینی و مؤسسات و بنیادهای خیریه از پرداخت مخارج و هزینه‌های دادرسی و ثبتی و اجرایی از یک سو و لزوم پرداخت هزینه‌های دادرسی به موجب مقررات قانون آیین دادرسی مدنی مصوب ۱۳۷۹ از سوی دیگر است. از این رو پرسش‌هایی که در این مجال، مطرح می‌گردد آن است که أخذ مبالغ مذکور، تا چه میزان وجاهت قانونی دارد؟ آیا مبالغ مأخوذه، جزء هزینه‌های دادرسی قلمداد می‌گردد؟

نوشتار پیش رو با بررسی مقررات قانونی موجود، ابهام‌های مطروحه را در ضمن چهار بخش، مورد واکاوی قرار خواهد داد.

الف) بررسی مفهومی هزینه دادرسی و لزوم پرداخت آن به عنوان یک قاعده

یک. هزینه دادرسی

هزینه دادرسی، دارای دو مفهوم اعم و اخص است. در مفهوم اعم، هزینه دادرسی شامل بهای ورقه دادخواست، هزینه دادخواست، هزینه تطبیق اوراق با اصل آنها و نیز هزینه دادرسی به معنای خاص است، اما هزینه دادرسی به معنای اخص، به هزینه احکام و قرارها اطلاق می‌شود و با توجه به اینکه دعاوی مطروحه، مالی یا غیرمالی باشد، مقدار آن متفاوت است.^۱ البته آنچه از نظر ارزش مالی قابل توجه است، همان هزینه دادرسی به معنای اخص، آن هم به ویژه در دعاوی مالی است. گستره پرسش دوم نیز هزینه دادرسی به معنای اخص است که در بخش دوم بررسی می‌گردد. این مطلب، ناظر به فرضی است که بعضی از مراجع قضایی، معافیت سازمان اوقاف و امور خیریه را از هزینه دادرسی به معنای اخص می‌پذیرند، اما مفهوم

۱. شمس، عبدالله، آیین دادرسی مدنی (دوره پیشرفته)، ج ۲، ص ۵۷ و ۵۸، ش ۸۲ و ۸۳.

معافیت از هزینه دادرسی را شامل هزینه‌های ورودی به مراجع قضایی نمی‌دانند. بخش سوم این نوشتار نیز عهده‌دار پاسخ به این جنبه از پرسش خواهد بود.

دو. لزوم پرداخت هزینه دادرسی به‌عنوان یک قاعده

مطابق ماده ۵۰۳ قانون آیین دادرسی مدنی،^۱ هزینه دادرسی به‌صورت الصاق و ابطال تمبر یا واریز وجه به حساب خزانه، پرداخت می‌گردد. در بند ۱ ماده ۵۳^۲ و نیز ماده ۵۴ این قانون،^۳ به تکالیف دفتر دادگاه در رابطه با فرایند اخذ هزینه دادرسی از خواهان دعوا تصریح شده است. از این رو به‌عنوان یک قاعده، در هر دعوایی باید هزینه دادرسی مربوطه پرداخت شود، مگر اینکه قانون‌گذار موردی را استثنا کرده باشد.^۴ تأسیس این قاعده در صورت شک در لزوم پرداخت هزینه دادرسی یا معافیت از آن در یک دعوا، کارآیی دارد و الزام به پرداخت هزینه دادرسی را ثابت می‌کند. روشن است که این قاعده تنها اصل لزوم پرداخت هزینه دادرسی را اثبات می‌کند، اما اینکه در صورت شک در میزان هزینه دادرسی، باید هزینه دادرسی دعاوی مالی پرداخت شود یا هزینه دادرسی

۱. ماده ۵۰۳ قانون آیین دادرسی مدنی مقرر می‌دارد: «هزینه دادخواست کتبی یا شفاهی؛ اعم از دادخواست بدوی و اعتراض به حکم غیابی و متقابل و ورود و جلب ثالث و اعتراض شخص ثالث و دادخواست تجدید نظر و فرجام و اعاده دادرسی و هزینه وکالت‌نامه و برگ‌های اجرایی و غیره، همان است که در ماده ۳ قانون وصول برخی از درآمدهای دولت و مصرف آن در موارد معین - مصوب ۱۳۷۳ - و یا سایر قوانین تعیین شده است که به‌صورت الصاق و ابطال تمبر و یا واریز وجه به حساب خزانه پرداخت می‌گردد».

۲. ماده ۵۳ قانون آیین دادرسی مدنی مقرر می‌دارد: «در موارد زیر دادخواست توسط دفتر دادگاه پذیرفته می‌شود لکن برای به جریان افتادن آن باید به شرح مواد آتی تکمیل شود: ۱. در صورتی که به دادخواست و پیوست‌های آن برابر قانون تمبر الصاق نشده یا هزینه یادشده تأدیه نشده باشد. ۲. وقتی که بندهای ۲، ۳، ۴، ۵ و ۶ ماده ۵۱ این قانون رعایت نشده باشد».

۳. ماده ۵۴ قانون آیین دادرسی مدنی مقرر می‌دارد: «در موارد یادشده در ماده قبل، مدیر دفتر دادگاه ظرف دو روز نقایص دادخواست را به‌طور کتبی و مفصل به خواهان اطلاع داده و از تاریخ ابلاغ به مدت ده روز به او مهلت می‌دهد تا نقایص را رفع نماید. چنانچه در مهلت مقرر اقدام به رفع نقص ننماید، دادخواست به موجب قرار که مدیر دفتر و در غیبت مشارالیه، جانشین او صادر می‌کند، رد می‌گردد. این قرار به خواهان ابلاغ می‌شود و نامبرده می‌تواند ظرف ده روز از تاریخ ابلاغ به همان دادگاه شکایت نماید. رأی دادگاه در این خصوص قطعی است».

۴. شمس، همان، ص ۵۷، ش ۸۲ و ص ۶۰، ش ۸۶.

دعاوی غیرمالی، امر دیگری است که باید در جای خود مورد بحث و بررسی واقع شود. به منظور روشننگری بحث، بیان مثالی خالی از فایده نیست. برای نمونه برابر قسمتی از بند ۳ ماده ۶۹۰ قانون آیین دادرسی مدنی مصوب ۲۵ شهریورماه ۱۳۱۸ و الحاقات بعدی،^۱ دولت از پرداخت هزینه دادرسی معاف شده بود، اما با تصویب ماده ۵۲۹ ق.آ.د.م. مصوب ۱۳۷۹/۱/۲۱،^۲ نسبت به بقای معافیت دولت از پرداخت هزینه دادرسی، اختلاف نظر در رویه قضایی رخ داد و درنهایت رأی وحدت رویه شماره ۶۵۲ مورخ ۱۳۸۰/۱/۲۸ دیوان عالی کشور، ماده ۶۹۰ قانون آیین دادرسی مدنی سابق الذکر را منسوخ اعلام و طبق قاعده، دولت را مکلف به پرداخت هزینه دادرسی کرد،^۳ در واقع به صورت ضمنی اعلام کرد که معافیت از پرداخت هزینه دادرسی به عنوان یک استثنا، نیاز به تصریح قانونی دارد.^۴ نظریه مشورتی شماره ۱۴۴۰/۷ مورخ ۱۳۸۰/۲/۱۳ اداره حقوقی قوه قضاییه نیز بر این باور بود که هیچ مرجعی، اعم از دولتی و غیردولتی را از پرداخت هزینه دادرسی معاف نمی داند؛ مگر به موجب قوانینی که بعد از تصویب قانون آیین دادرسی مصوب ۱۳۷۹/۱/۲۱ تصویب شده باشد.^۵

۱. ماده ۶۹۰ قانون آیین دادرسی مدنی مصوب ۱۳۱۸/۶/۲۵ مقرر می دارد: «در موارد زیر مدعی از تأدیه هزینه دادرسی معاف است: ۱. دعاوی که خواسته آن دویست ریال یا کمتر است؛ ۲. دعوی اعسار نسبت به هزینه دادرسی؛ ۳. دولت و همچنین دادستان از تأدیه هزینه دادرسی معاف هستند».

۲. ماده ۵۲۹ قانون آیین دادرسی مدنی مقرر می دارد: «از تاریخ لازم الاجراء شدن این قانون، قانون آیین دادرسی مدنی مصوب سال ۱۳۱۸ و الحاقات و اصلاحات آن و مواد ۱۸، ۱۹، ۲۱، ۲۳، ۲۴ و ۳۱ قانون تشکیل دادگاه های عمومی و انقلاب مصوب سال ۱۳۷۳ و سایر قوانین و مقررات در موارد مغایر ملغی می گردد».

۳. البته رویکرد قانون گذار در قوانین جدید بر این است که تا حد ممکن، معافیت دولت از پرداخت هزینه دادرسی را برگرداند. برای نمونه رک: بند ۱۳۲ قانون بودجه مصوب ۱۳۹۰/۲/۱۹؛ که دعاوی راجع به حفظ بیت المال را از پرداخت هزینه دادرسی معاف می شمارد، اما با این همه تلاش، باز هم مقززه ای عام، مبنی بر معافیت دولت در این باره به تصویب نرسیده و تنها معافیت هایی در حد استثنا تحصیل شده است.

۴. شمس، همان، ص ۶۰ به بعد، ش ۸۶؛ و نیز رفیعی، احمد و علی یزدان شناس، *معمای معافیت دولت از پرداخت هزینه دادرسی*، ص ۳۷ تا ۶۳: http://www.lj.ir/article_11090.html

۵. هر چند صدر نظریه اداره حقوقی درست است اما ذیل آن قابل نقد است که با مطالعه بخش سوم، آشکار خواهد شد.

ب) بررسی معافیت سازمان اوقاف از پرداخت هزینه‌های دادرسی به معنای اخص

در بخش نخست، ثابت شد که قاعده بر لزوم پرداخت هزینه‌های دادرسی دعاوی است، مگر آنکه استثنایی در این باره از سوی قانون‌گذار به تصویب رسیده باشد. اکنون پرسش این است که آیا سازمان اوقاف و امور خیریه، طبق متون قانونی، از شمول قاعده یادشده، خارج گشته و از پرداخت هزینه‌های دادرسی معاف است؟ در پاسخ باید گفت طبق متون قانونی، سازمان اوقاف و امور خیریه از پرداخت هزینه دادرسی معاف است.^۱ تبصره ماده ۹ قانون تشکیلات و اختیارات سازمان حج و اوقاف و امور خیریه مصوب ۱۳۶۳ در این باره مقرر می‌دارد: «در کلیه موارد مذکور در این ماده سازمان حج و اوقاف و امور خیریه، موقوفات عام، بقاع متبرکه، اماکن مذهبی اسلامی، مدارس علوم دینی و مؤسسات و بنیادهای خیریه از پرداخت مخارج و هزینه‌های دادرسی و ثبتی و اجرایی معاف می‌باشند.»^۲ تبصره ۳ ماده ۱۰ آیین‌نامه اجرایی قانون تشکیلات و اختیارات سازمان حج و اوقاف و امور خیریه مصوب ۱۳۶۵/۲/۱۰ نیز در این زمینه اشعار می‌دارد: «سازمان و موقوفات عام و اماکن مذهبی اسلامی، مدارس علوم دینی و مؤسسات و بنیادهای خیریه به موجب تبصره ذیل ماده ۹ قانون تشکیلات و اختیارات سازمان حج و اوقاف و امور خیریه از پرداخت مخارج و هزینه‌های دادرسی و همچنین از پرداخت حق الثبت و بقایای ثبتی و هزینه‌های اجرایی معاف می‌باشند.»^۳

گفتنی است پس از تصویب قانون آیین دادرسی مدنی در سال ۱۳۷۹ و تأسیس قاعده لزوم پرداخت هزینه دادرسی دعاوی در ماده ۵۰۳ و بند ۱ ماده ۵۳ از قانون آیین دادرسی مدنی، ممکن است تعارضی بین مواد یادشده با تبصره ماده ۹ قانون تشکیلات و اختیارات سازمان حج و اوقاف و امور خیریه مصوب ۱۳۶۳ احساس شود، اما باید گفت این تعارض، بدوی است و همچنان دلیل روشن اصولی و قانونی، بر بقای اعتبار تبصره ماده ۹ یادشده، وجود دارد؛ زیرا از یک جهت طبق مبنای معتبر اصولی - که در دانش اصول فقه اثبات شده است - در صورت تعارض بین

۱. اشخاص حقوقی و حقیقی متعدد دیگری نیز از پرداخت هزینه دادرسی دعاوی معاف شده‌اند. ر.ک:

رفیعی و یزدان شناس، معنای معافیت دولت از پرداخت هزینه دادرسی، ص ۳۷ تا ۶۳.

۲. میرزایی، علیرضا، محشی مجموعه قوانین و مقررات اوقاف، ص ۴۷.

۳. همان، ص ۱۰۴.

حکم خاص و عام، همواره (چه خاص مقدّم بر عام باشد و چه مؤخّر از آن باشد)؛ جمع عرفی بین آن دو، تقدیم حکم خاص بر عام است^۱ و با این تقدیم، تعارض بدوی بین دو حکم از بین خواهد رفت. این قاعده اصولی همواره در متون حقوقی و رویه‌های قضایی، به عنوان یک اصل پذیرفته شده است. در بحث مورد نظر نیز ماده ۵۰۳ و بند ۱ ماده ۵۳ ق.آ.د.م، بیانگر یک حکم عام مؤخّر و تبصره ماده ۹ یادشده نیز مثبت یک حکم خاص مقدّم است. از این رو طبق مبنای اصولی یادشده، حکم خاص پیشین بر حکم عام پسین، مقدّم خواهد بود.

افزون بر این تحلیل اصولی، از نظر قانونی نیز با تصویب دو قانون استفساریه تبصره ذیل ماده ۹ قانون تشکیلات و اختیارات سازمان حج و اوقاف و امور خیریه مصوب ۱۳۶۳، به ترتیب در تاریخ ۱۳۷۹/۲/۲۸ و ۱۳۷۹/۶/۱۳ نسبت به بقعه متبرکه و موقوفات امام رضا (ع) و بقاع متبرکه حضرت عبدالعظیم (ع) و حضرت معصومه (ع) و موقوفات آنها، راه هرگونه تردید مبنی بر منسوخ شدن تبصره ماده ۹ اخیرالذکر، به وسیله ماده ۵۰۳ و بند ۱ ماده ۵۳ ق.آ.د.م مصوب ۱۳۷۹، بسته شد و به روشنی بر اعتبار تبصره ماده ۹ یادشده، صحّه گذاشته شد. جالب توجه است که در قانون تفسیری در واقع اصل ثبوت اعتبار قانون مورد تفسیر، توسط قانون گذار مسلم انگاشته می شود و گرنه تفسیر آن بی معنا خواهد بود. در مورد بحث نیز اصل اعتبار تبصره ماده ۹ مذکور، توسط قانون گذار، مسلم شمرده شده و سپس به تفسیر آن اقدام شده است. در ادامه شایسته است متون قانونی یادشده تبیین گردد:

الف: «موضوع استفساریه: آیا بقعه متبرکه حضرت امام رضا (ع)، به لحاظ اطلاق عبارت «بقاع متبرکه» مذکور در تبصره ذیل ماده ۹ قانون تشکیلات و اختیارات سازمان حج و اوقاف و امور خیریه مصوب ۱۳۶۳/۱۰/۲، مشمول برخورداری از مزایای معافیت از پرداخت مخارج و هزینه‌های دادرسی و ثبتی و اجرایی این تبصره می شود یا منصرف از آن است؟

نظر مجلس: ماده واحده - بقعه متبرکه و موقوفات حضرت امام رضا (ع) به لحاظ اطلاق عبارت بقاع متبرکه مذکور در تبصره ذیل ماده ۹ قانون تشکیلات و اختیارات سازمان حج و اوقاف و امور خیریه مصوب ۱۳۶۳ مشمول برخورداری از مزایای معافیت از پرداخت مخارج و

۱. کافی، حسین و سعید شریعتی فرانی، *اصول فقه کاربردی*، ج ۱، ص ۲۴۰ به بعد.

هزینه‌های دادرسی و ثبتی و اجرایی این تبصره می‌شود.^۱

ب: «موضوع استفساریه: آیا بقاع متبرکه حضرت عبدالعظیم علیه السلام و حضرت معصومه علیها السلام و موقوفات آنها به لحاظ اطلاق عبارت بقاع متبرکه مذکور در تبصره ذیل ماده ۹ قانون تشکیلات و اختیارات سازمان حج و اوقاف و امور خیریه مصوب ۱۳۶۳/۱۰/۲، همانند بقعه متبرکه حضرت امام رضا علیه السلام مشمول برخورداری از مزایای معافیت از پرداخت مخارج و هزینه‌های دادرسی و ثبتی و اجرایی این تبصره می‌شوند؟

نظر مجلس: ماده واحده - بقاع متبرکه حضرت عبدالعظیم علیه السلام و حضرت معصومه علیها السلام و موقوفات آنها به لحاظ اطلاق عبارت بقاع متبرکه مذکور در تبصره ذیل ماده ۹ قانون تشکیلات و اختیارات سازمان حج و اوقاف و امور خیریه مصوب ۱۳۶۳/۱۰/۲، همانند بقعه متبرکه حضرت امام رضا علیه السلام مشمول برخورداری از مزایای معافیت از پرداخت مخارج و هزینه‌های دادرسی و ثبتی و اجرایی این تبصره می‌شوند.^۲

نتیجه اینکه در معافیت سازمان حج و اوقاف و امور خیریه، موقوفات عام، بقاع متبرکه، اماکن مذهبی اسلامی، مدارس علوم دینی و مؤسسات و بنیادهای خیریه از پرداخت مخارج و هزینه‌های دادرسی و ثبتی و اجرایی هیچ‌گونه شکی روا نیست و قوانین معتبر نیز بر معافیت یادشده دلالت یقینی دارند. از این رو نپذیرفتن آن در واقع از مصادیق بارز اجتهاد در مقابل نص خواهد بود! برخی از حقوق دانان آیین دادرسی مدنی نیز به معافیت یادشده تصریح کرده و آن را پذیرفته‌اند.^۳ همچنین در یک نشست قضایی نیز، معافیت مذکور، مورد قبول واقع شده است.^۴

در پایان این بخش لازم به ذکر است که بعد از تصویب قانون آیین دادرسی مدنی مصوب ۱۳۷۹/۱/۲۱، نظریات مشورتی متعددی از اداره حقوقی قوه قضاییه به شماره‌های ۴۲۳۵/۷ مورخ ۱۳۸۰/۵/۸ و ۸۳۰۰/۷ مورخ ۱۳۸۱/۹/۱۰ و ۵۵۱۷/۷ مورخ ۱۳۸۲/۷/۳، صادر شده است که ممکن است برای اثبات عدم معافیت سازمان اوقاف و امور خیریه از پرداخت هزینه دادرسی به آنها

۱. ر.ک: <http://rc.majlis.ir/fa/law/show/93379>.

۲. ر.ک: <http://rc.majlis.ir/fa/law/show/93415>.

۳. شمس، عبدالله، آیین دادرسی مدنی (دوره بنیادین)، ج ۲، ص ۴۵، ش ۶۰.

۴. حسینی، محمدرضا، رویه‌های قضایی حاکم بر مقررات وقف، ص ۲۷۷ و ۲۷۸.

استدلال شود،^۱ اما در پاسخ این اندیشه، باید گفت استناد به نظرات یادشده صحیح نیست؛ زیرا چنانچه قانون معتبر و روشنی در رابطه با یک موضوع وجود داشته باشد، قضات محترم، طبق اصل ۱۶۷ قانون اساسی^۲ و ماده ۳ آ.د.م.^۳ باید به آن ترتیب اثر دهند و در فرض یادشده، استناد به نظریه اداره حقوقی قوه قضاییه که صرفاً یک نظریه ارشادی است، با هیچ منطق حقوقی قابل توجیه نیست؛ به عبارت دیگر نظریه ارشادی اداره حقوقی یادشده، به هیچ عنوان به اندازه‌ای اعتبار ندارد که با یک نص صریح قانونی،^۴ تعارض ورزد؛ چه رسد به اینکه بر آن پیشی گیرد!

وانگهی اداره حقوقی قوه قضاییه، از نظر اخیر خود عدول نموده و در نظریات مشورتی خود که اخیراً از آن اداره صادر شده است به معافیت سازمان اوقاف و امور خیریه از پرداخت هزینه دادرسی، نظر داده است؛ به عنوان مثال نهاد مزبور در نظریه شماره ۷/۹۳/۶۱۱ مورخ ۱۳۹۳/۳/۱۹ به خاص بودن قانون اوقاف و نیز استفساریه‌های ذکر شده استشهاد نموده است.

ج) بررسی معافیت سازمان اوقاف از پرداخت هزینه‌های ورودی به مراجع قضایی

در بخش دوم ثابت شد که سازمان اوقاف و امور خیریه از پرداخت هزینه دادرسی به معنای اخص، معاف است. اما طبق بند ۴ ماده ۳ قانون وصول برخی درآمدهای دولت و مصرف آن در

۱. شهری، غلامرضا و فریدون تحصیل دوست، مجموعه تنقیح شده قوانین و مقررات حقوقی، ج ۲، ص ۲۲۹۳.
۲. اصل ۱۶۷ قانون اساسی مقرر می‌دارد: «قاضی موظف است کوشش کند حکم هر دعوا را در قوانین مدونه بیابد و اگر نیابد با استناد به منابع معتبر اسلامی یا فتاوی معتبر، حکم قضیه را صادر نماید و نمی‌تواند به بهانه سکوت یا نقص یا اجمال یا تعارض قوانین مدونه از رسیدگی به دعوا و صدور حکم امتناع ورزد».
۳. ماده ۳ قانون آیین دادرسی مدنی مقرر می‌دارد: «قضات دادگاه‌ها موظفند موافق قوانین به دعاوی رسیدگی کرده، حکم مقتضی صادر و یا فصل خصومت نمایند. در صورتی که قوانین موضوعه کامل یا صریح نبوده یا متعارض باشند یا اصلاً قانونی در قضیه مطروحه وجود نداشته باشد، با استناد به منابع معتبر اسلامی یا فتاوی معتبر و اصول حقوقی که مغایر با موازین شرعی نباشد، حکم قضیه را صادر نمایند و نمی‌توانند به بهانه سکوت یا نقص یا اجمال یا تعارض قوانین از رسیدگی به دعوا و صدور حکم امتناع ورزند والا مستنکف از احقاق حق شناخته شده و به مجازات آن محکوم خواهند شد. تبصره - چنانچه قاضی مجتهد باشد و قانون را خلاف شرع بداند پرونده به شعبه دیگری جهت رسیدگی ارجاع خواهد شد».
۴. قوانین استفساریه که به صورت ماده واحده در رابطه با معافیت سازمان اوقاف و امور خیریه بیان شده‌اند و در مباحث پیشین متن آنها بیان شد، در رابطه با موضوع خود، نص قانونی شمرده می‌شوند.

موارد معین مصوب ۱۳۷۳/۱۲/۲۸^۱ برای تقدیم دادخواست به مراجع قضایی، لازم است پنجاه هزار ریال به عنوان هزینه ورودی تمبر الصاق و ابطال شود و همچنین بر اساس موضوع ردیف ۱۴۸ - ۱۳ لایحه بودجه سال ۱۳۹۳، برای طرح پرونده‌های غیر کیفری مالی در محاکم قضایی، افزون بر هزینه دادرسی مصوب، صد هزار ریال^۲ به عنوان هزینه دریافت می‌شود، اینک این پرسش مطرح می‌گردد که آیا سازمان اوقاف و امور خیریه از پرداخت هزینه‌های مزبور نیز معاف است؟

در پاسخ باید گفت: طبق ماده ۵۰۲ ق.آ.د.م. مفهوم «هزینه دادرسی عبارت است از: ۱. هزینه برگه‌ای که به دادگاه تقدیم می‌شود. ۲. هزینه قرارها و احکام دادگاه.»؛ از این رو با توجه به اینکه طبق تبصره ماده ۹ قانون تشکیلات و اختیارات سازمان حج و اوقاف و امور خیریه مصوب ۱۳۶۳، سازمان اوقاف و امور خیریه به صورت عام از پرداخت مخارج و هزینه‌های دادرسی معاف شده است؛ بنابراین می‌توان گفت سازمان مزبور از همه هزینه‌های مذکور در ماده ۵۰۲ یادشده، معاف گشته است. بخشنامه شماره ۷/۶۶ مورخ ۱۳۶۶/۳/۱۴ نیز اعلام کرده است که واژه «مخارج» به کار رفته در تبصره ماده ۹ مورد بحث، شامل کلیه هزینه‌ها؛ اعم از هزینه دفتری و غیره است.^۳ نتیجه اینکه سازمان اوقاف و امور خیریه، افزون بر هزینه دادرسی به معنای اخص، از دیگر هزینه‌های دادرسی از جمله هزینه‌های ورودی تقدیم دادخواست یا طرح دعاوی مالی غیر کیفری نیز معاف است.

د) تعیین تکلیف هزینه‌های دادرسی پرداختی

در بخش‌های پیشین، پاسخ پرسش‌های مطروحه، تبیین و تشریح شد اما برای تکمیل پاسخ،

۱. بند ۴ ماده ۳ قانون وصول برخی درآمدهای دولت و مصرف آن در موارد معین مصوب ۱۳۷۳/۱۲/۲۸ (اصلاحی ۱۳۹۶) مقرر می‌دارد: «قوه قضاییه موظف است کلیه درآمدهای خدمات قضایی از جمله خدمات مشروحه زیر را دریافت و به حساب درآمد عمومی کشور واریز نماید: ۴... تقدیم دادخواست و درخواست تعقیب کیفری به مراجع قضایی علاوه بر حقوق مقرر مستلزم الصاق و ابطال تمبر به مبلغ یک هزار (۵۰۰۰۰) ریال می‌باشد». ر.ک: <http://rc.majlis.ir/fa/law/show/92512>

۲. ر.ک: روزنامه رسمی جمهوری اسلامی ایران، شماره ۲۰۱۲۴.

۳. حسینی، محمدرضا، رویه‌های قضایی حاکم بر مقررات وقف، ص ۲۸۰.

شایسته است در این مجال به بررسی و تعیین تکلیف هزینه‌های دادرسی پرداختی هر چند به اختصار، همت گمارد. از این رو بایسته است عناوینی چون امکان استرداد هزینه‌های دادرسی پرداختی، اخذ هزینه‌های دادرسی از محکوم علیه و پرداخت هزینه‌های دادرسی به محکوم‌له مورد بررسی واقع گردد.

یک. امکان استرداد هزینه‌های دادرسی پرداختی

در مباحث پیشین ثابت شد سازمان اوقاف و امور خیریه، از پرداخت هزینه‌های دادرسی معاف است، اما پرسش قابل تأمل این است که چنانچه در موردی از سازمان اوقاف و امور خیریه، هزینه دادرسی اخذ شده باشد، آیا هزینه‌های مأخوذه غیرقانونی، قابل استرداد است؟ اداره حقوقی قوه قضاییه در نظریه مشورتی شماره ۷/۵۱۹۷ - ۱۳۵۹/۹/۱۷، در این باره به طور کلی چنین مقرر داشته است: «در صورتی که هزینه دادرسی اضافه دریافت شده باشد استرداد مازاد به صراحت ماده ۴۱ قانون محاسبات عمومی جایز است. همچنین در صورتی که مدعی وجهی بابت هزینه دادرسی بپردازد اما از تقدیم دادخواست منصرف گردد؛ چون عملی انجام نشده که هزینه به آن تعلق گیرد، استرداد آن ممکن است اما اگر مبادرت به استرداد دعوا یا دادخواست نماید و دادگاه، قرار ابطال دادخواست یا ردّ یا بطلان دعوا را صادر کند موردی برای استرداد هزینه پرداخت شده نیست.» ملاک و مضمون این نظریه حقوقی، افزون بر اصول مسلم حقوقی، به موجب مواد ۳۰۱ و ۳۰۲ قانون مدنی، تأیید می‌گردد. در ماده ۳۰۱ آن قانون، آمده است: «کسی که عمداً یا اشتبهاً چیزی را که مستحق نبوده است دریافت کند، ملزم است آن را به مالک تسلیم کند.» همچنین ماده ۳۰۲ قانون مزبور، مقرر می‌دارد: «اگر کسی که اشتبهاً خود را مدیون می‌دانست آن دین را تأدیه کند، حق دارد از کسی که آن را بدون حق، اخذ کرده است، استرداد نماید.»

دو. اخذ هزینه‌های دادرسی از محکوم علیه

در این زمینه می‌توان گفت هر چند سازمان اوقاف و امور خیریه از پرداخت هزینه دادرسی معاف است اما در صورتی که در دعوای اقامه شده پیروز شود، محکوم علیه، باید هزینه دادرسی

مقرر را به حساب درآمدهای دادگستری به خزانه، واریز نماید؛ زیرا طبق ظهور بند ۲۳ ماده ۳ قانون وصول برخی از درآمدهای دولت و مصرف آن در موارد معین مصوب ۱۳۷۳، «در مواردی که دستگاه‌های دولتی و مؤسسات عمومی و نهادهای انقلاب از معافیت قانونی پرداخت هزینه دادرسی استفاده کرده باشند؛ چنانچه حکم به نفع آنها صادر شده باشد، دادگاه‌ها مکلفند هزینه دادرسی را طبق مقررات فوق از محکوم علیه در صورتی که مقصر باشد، وصول و به حساب درآمدهای دادگستری، به خزانه واریز نمایند...»^۱. ملاک مقرر مذکور، در همه موارد مشابه نیز قابل جریان است.

سه. پرداخت هزینه‌های دادرسی به محکوم‌له

در این باره نیز باید گفت درست است که سازمان اوقاف و امور خیریه از پرداخت هزینه دادرسی معاف است، اما در صورتی که در دعوا محکوم علیه واقع شود، در صورت مطالبه محکوم‌له، باید طبق مواد ۵۱۵^۲ و ۵۱۹ ق.آ.د.م.^۳ هزینه‌های دادرسی که وی متحمل شده است را بپردازد. شایان ذکر است که این موضوع ارتباطی به معافیت از پرداخت هزینه‌های دادرسی ندارد.

۱. شمس، عبدالله، *آیین دادرسی مدنی (دوره پیشرفته)*، ج ۲، ص ۶۲، ش ۸۷.

۲. ماده ۵۱۵ قانون آیین دادرسی مدنی مقرر می‌دارد: «خواهان حق دارد ضمن تقدیم دادخواست یا در اثنای دادرسی و یا به طور مستقل جبران خسارات ناشی از دادرسی یا تأخیر انجام تعهد یا عدم انجام آن را که به علت تقصیر خوانده نسبت به ادای حق یا امتناع از آن به وی وارد شده یا خواهد شد، همچنین اجرت‌المثل را به لحاظ عدم تسلیم خواسته یا تأخیر تسلیم آن از باب اتلاف و تسبیب از خوانده مطالبه نماید. خوانده نیز می‌تواند خسارتی را که عمداً از طرف خواهان با علم به غیر محق بودن در دادرسی به او وارد شده از خواهان مطالبه نماید. دادگاه در موارد یاد شده میزان خسارت را پس از رسیدگی معین کرده و ضمن حکم راجع به اصل دعوا یا به موجب حکم جداگانه محکوم علیه را به تأدیه خسارت ملزم خواهد نمود. در صورتی که قرارداد خاصی راجع به خسارت بین طرفین منعقد شده باشد، برابر قرارداد رفتار خواهد شد. تبصره ۱. در غیر مواردی که دعوای مطالبه خسارت مستقلاً یا بعد از ختم دادرسی مطرح شود، مطالبه خسارت‌های موضوع این ماده مستلزم تقدیم دادخواست نیست. تبصره ۲. خسارت ناشی از عدم النفع قابل مطالبه نیست و خسارت تأخیر تأدیه در موارد قانونی قابل مطالبه می‌باشد».

۳. ماده ۵۱۹ قانون آیین دادرسی مدنی مقرر می‌دارد: «خسارات دادرسی عبارت است از هزینه دادرسی و حق الوکاله وکیل و هزینه‌های دیگری که به طور مستقیم مربوط به دادرسی و برای اثبات دعوا یا دفاع لازم بوده است از قبیل حق الزحمه کارشناسی و هزینه تحقیقات محلی».

نتیجه

– لزوم پرداخت هزینه‌های دادرسی در مراجع قضایی، به استناد ماده ۵۰۳ و بند ۱ ماده ۵۳ قانون آیین دادرسی مدنی، به عنوان یک قاعده عام، مورد قبول است.

– تبصره ماده ۹ قانون تشکیلات و اختیارات سازمان اوقاف و امور خیریه، مصوب ۱۳۶۳، قاعده عام مزبور را در گستره خود تخصیص زده است؛ ازاین رو طبق آن تبصره، سازمان اوقاف و امور خیریه و موقوفات و اماکن مذهبی و ... از پرداخت هرگونه هزینه دادرسی (چه هزینه دادرسی به معنای اخص و چه به عنوان هزینه ورودی) معاف هستند.

– هرگاه در اثر اشتباه، هزینه‌ای در این باره اخذ شده باشد، براساس نظریه مشورتی شماره ۷/۵۱۹۷ – ۱۳۵۹/۹/۱۷ اداره حقوقی قوه قضاییه و مواد ۳۰۱ و ۳۰۲ قانون مدنی، هزینه‌های مذکور، قابل استرداد است.

منابع و مأخذ

الف) کتاب‌ها

۱. حسینی، محمدرضا، *رویه‌های قضایی حاکم بر مقررات وقف*، تهران، مجد، ۱۳۹۳.
۲. رفیعی، احمد و علی یزدان‌شناس، *معنای معافیت دولت از پرداخت هزینه دادرسی*، مجله حقوقی دادگستری، شماره ۷۳، ص ۶۳ – ۳۷، تهران، قوه قضاییه، ۱۳۹۰.
۳. شمس، عبدالله، *آیین دادرسی مدنی (دوره بنیادین)*، تهران، دراک، ۱۳۸۶.
۴. _____، *آیین دادرسی مدنی (دوره پیشرفته)*، تهران، میزان، ۱۳۸۱.
۵. شهری، غلامرضا و تحصیل دوست، فریدون، *مجموعه تنقیح شده قوانین و مقررات حقوقی*، تهران، روزنامه رسمی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۸۴.
۶. قافی، حسین و سعید شریعتی فرانی، *اصول فقه کاربردی*، تهران و قم، سمت و پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، چ دوم، ۱۳۸۶.
۷. میرزایی، علیرضا، *محشی مجموعه قوانین و مقررات اوقاف*، تهران، بهنامی، چ سوم، ۱۳۹۵.

ب) قوانین و مقررات

۱. آیین‌نامه اجرایی قانون تشکیلات و اختیارات سازمان حج و اوقاف و امور خیریه مصوب ۱۳۶۵/۲/۱۰.

۲. قانون استفساریه تبصره ذیل ماده ۹ قانون تشکیلات و اختیارات سازمان حج و اوقاف و امور خیریه مصوب ۱۳۶۳، مصوب ۱۳۷۹/۲/۲۸ و ۱۳۷۹/۶/۱۳.
۳. قانون آیین دادرسی مدنی مصوب ۱۳۷۹/۱/۲۱.
۴. قانون بودجه مصوب ۱۳۹۰/۲/۱۹.
۵. قانون تشکیلات و اختیارات سازمان حج و اوقاف و امور خیریه مصوب ۱۳۶۳/۱۰/۲.
۶. قانون مدنی.
۷. قانون وصول برخی درآمدهای دولت و مصرف آن در موارد معین مصوب ۱۳۷۳/۱۲/۲۸.
۸. لایحه بودجه سال ۱۳۹۳ کل کشور.

ج) پایگاه‌های اینترنتی

1. <http://rc.majlis.ir>
2. <http://www.jl.j.ir>
3. <http://www.rrk.ir>

